

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОРАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СТУДЕНТІВ РІЗНИХ ФАХІВ

MORAL STABILITY OF STUDENTS' PERSONALITIES AT DIFFERENT SPECIALTIES: AN EMPIRICAL RESEARCH

У статті акцентовано на сучасному дослідженні, що зосереджене на аналізі моральної стійкості особистості з позиції відображення нею власних ціннісних відносин у соціумі. Говорячи про стійкість, слід зазначити її полярну сторону – нестійкість, ситуативність. Під нестійкістю особистості мається на увазі надмірна податливість людини обставинам, ситуаціям і впливу оточуючих. Стійкість і нестійкість передбачає якісно відмінні потенціали, різну поведінку особистості, залежну як від зовнішніх, так і від внутрішніх чинників. У процесі формування стійкості виробляється необхідність зміни самого її стану, тобто стійкість передбачає здатність людини бути лабільним у своїх позиціях і тим самим адаптуватись до навколишньої дійсності. Так, моральна стійкість знаходить своє відображення у самовладанні, вольових процесах особистості, переконаності, подоланні труднощів і самоконтролі. Основою стійкості особистості є її переконання і життєва позиція, тобто її ціннісні орієнтації. Моральна стійкість виступає однією з фундаментальних характеристик особистості, визначаючи її спосіб орієнтації в системі соціальних норм, цінностей, відображає життєву позицію особистості, зумовлену прийнятими у суспільстві нормами і правилами. Таким чином, моральна стійкість особистості є динамічною і рухливою категорією, залежною від правил і цінностей, що переважають у суспільстві у конкретний проміжок часу.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, моральна стійкість, внутрішньогрупові

відносини, самоактуалізація, змістоутворююча активність.

The article focuses on modern research that covers the analysis of the moral stability of the individual from the standpoint of reflection of the individual's value relations in society. Speaking of stability, its polar side should be noted – instability, situationality. By instability of the personality means excessive susceptibility of the person to circumstances, situations and influence of others. Stability and instability implies qualitatively different potentials, different behaviors of the individual, depending on both external and internal factors. In the process of forming stability, there is a need to change the state of stability itself, that is, stability involves the ability of a person to be labile in their positions, thereby adapting to the surrounding reality. Thus, moral stability is reflected in self-control, volitional processes of personality, conviction, overcoming difficulties and self-control. The basis of the stability of the individual is his beliefs and life position, ie his value orientations. Moral stability is one of the fundamental characteristics of the individual, determining its way of orientation in the system of social norms, values, reflects the life position of the individual, due to accepted norms and rules in society. Thus, the moral stability of the individual is a dynamic, mobile category, dependent on the rules and values prevailing in society today.

Key words: value orientations, moral stability, intragroup relations, self-actualization, content-forming activity.

УДК 159.923:001.5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.13-2.15>

Макарова І.В.

аспірантка кафедри загальної психології та психології розвитку особистості
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Постановка завдання. Останнім часом значну кількість психологічних досліджень присвячено вивченню різних питань моральної та етичної психології, а так само висвітленню проблем совісті і духовно-морального розвитку особистості. Дослідження різних питань, пов'язаних з морально-психологічними проблемами в різних галузях психології, вивчення ролі і місця духовно-моральних аспектів у бутті людини вносять істотний внесок у розробку проблеми психологічного здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, А.А. Волочков, Є.Р. Єрмоленко стверджують, що змістоутворююча активність може бути вектором ціннісної спрямованості особистості, що характеризує основоположні орієнтації груп людей на ті чи інші цінності [3]. Вектор ціннісної спрямованості особистості скорочує безліч можливих ступенів свободи, прояви активності суб'єктом, тим самим виконуючи системоутво-

рюючу функцію. Як зазначає В.О. Клочко, «в поле зору ясної свідомості завжди потрапляє те, що має для людини актуальний зміст і цінність. Завдяки цьому свідомість людини виявляється сконцентрованим не на будь-якому фрагменті «об'єктивної реальності», а на виділеному смисловому актуальному «напруженому» секторі простору життя [4].

Постановка завдання. У цій статті ми намагалися висвітлити результати проведеного нами емпіричного дослідження моральної стійкості особистості у студентів різних фахів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене раніше Ю.А. Калугіним дослідження показало, що третій етап розгортання змістоутворюючої активності, пов'язаний з побудовою внутрішньої ієрархії особистісних цінностей (смислів), може бути представлений у векторах ціннісної спрямованості особистості: «спрямованості на осмислення життя», «спрямованості на світ»,

«спрямованості на себе» [4]. Навіть більше, вектор ціннісної спрямованості особистості може мати два протилежних напрями і відображати основні варіанти сенсу життя: «спрямованість на пошук сенсу життя», або «спрямованість на гедонізм», «спрямованість на самоактуалізацію», або «спрямованість на самоствердження», «спрямованість на збереження і прояв власної індивідуальності», або «спрямованість на конформізм» [4]. Для розрізнення типів ціннісної спрямованості особистості і типів з різними варіантами сенсу життя пропонується позначити останні як типи життєво-сміислової спрямованості особистості.

Г.О. Балл зазначав, що рівень моральної свідомості (не лише масової, а й елітарної) суттєво відстає від вимог часу, а стан осмислення етичних проблем заслуговує на критичну оцінку, оскільки в цій сфері недостатньо раціональних, зважених підходів, а переважають крайнощі [1].

У цьому контексті Г.О. Балл говорить про відмінності соціальної моралі й особистісної моральності (та відповідних норм). Залежно від рівня свого розвитку людина може «не дійти» до моралі, підтримуваної якоюсь спільністю, а може і «перерости» цю мораль. В останньому разі людина найчастіше віддає перевагу (свідомо чи інтуїтивно) нормі особистісної моральності. Необхідність особистісної моральності є найбільш очевидною щодо нестандартних ситуацій, у яких правові, а також прийняті людиною моральні норми не дають задовільних рішень або пропонують рішення, несумісні один з одним. Тоді виникають проблеми вибору і моральної творчості в контексті вирішення ціннісних колізій [2].

Щодо значущості цінностей для різних сторін життєдіяльності, а також поведінки індивіда в суспільстві є найрізноманітніші погляди в наукових дослідженнях сучасних вчених. М. Рокич зазначив, що цінності є центром перетину дослідницьких інтересів таких дисциплін, як філософія, економіка, психологія та соціологія. Ці дисципліни спрямовані на дослідження загальних закономірностей цінностей, їх організації та динаміки. Найчастіше акцентується увага на вивченні таких особливостей і змістовної сторони поняття «цінність», яка більшою мірою відповідає спрямованості наукового знання, проте інтереси в суміжних дисциплінах перетинаються. Так, для соціальної психології важливим є питання місця і ролі цінностей в генезі особистості, процес соціалізації за допомогою освоєння тих чи інших цінностей, роль цінностей у пізнанні людиною соціального світу, а також процес ціннісного регулювання соціальної поведінки [8].

Цінності можна віднести до «ідеальних» цілей суспільства та соціальних груп, які можна вважати інструментом під час оцінки тих чи

інших подій і вчинків. Так, цінності можна вважати фундаментальним напрямом дій і помислів людей, тобто еталоном для оцінки бажаного з дійсним.

Разом з поняттям «цінність» є ряд схожих понять, які так чи інакше виділяють певну сторону або функцію, яка виконується цінністю. Насамперед це соціальні і особистісні цінності, а також ціннісні орієнтації.

До соціальних цінностей можна віднести суспільні ідеали, які є наслідком формування суспільної свідомості, що згодом утворює ціннісну структуру особистості. Говорячи про структуру особистих цінностей та їх значущість для індивіда, можна сказати, що вони лише певною мірою відображають структуру соціальних цінностей. Міра і ступінь тотожності залежать від безлічі зовнішніх, тобто соціальних причин, а також внутрішніх індивідуально-психологічних і особистісних факторів [5].

Зазначимо, що міжособистісні відносини є суттєвою умовою навчання, отримання знань, формування вмінь і навичок. У процесі навчання відбувається зіткнення інтересів, думок, поглядів, інколи виникають суперечки, що ускладнюють міжособистісні взаємини у студентській групі. Погляди Г.С. Саллівена щодо розуміння такої складної структури, як особистість, засновані на уявленні про важливість ролі оцінок і думок, цінного оточення, в процесі впливу яких формується його персоніфікація, тобто особистість. У взаємодії з оточенням прояви особистості здійснюються через посередництво стилю міжособистісної поведінки. У процесі реалізації потреби у спілкуванні особистість формує стиль своєї поведінки у взаємозв'язку з оцінками значущих інших на рівні свідомого самоконтролю та несвідомого з символікою ідентифікації [9]. Здатність взаємодіяти у групі, яка складається з особистостей з різними стилями міжособистісних відносин, є важливим специфічним складником у життєдіяльності людини, зокрема в процесі навчання та в процесі початкової професіоналізації.

У нашому дослідженні взяли участь студенти морехідного навчального закладу кількостю 40 респондентів та психологи, що навчаються в ОНУ імені І.І. Мечникова, котрі склали вибірку з 33 респондентів.

Методики дослідження. З метою отримання якісного і кількісного аналізу емпіричного дослідження нами було використано методіку діагностики міжособистісних відносин Л.М. Собчик. Метод діагностики міжособистісних відносин (ДМВ) Л.М. Собчик є модифікованим варіантом інтерперсональної діагностики Т. Лірі, автор якої є послідовником ідей Саллівена. Метод інтерперсональної діагностики у модифікованому варіанті Л.М. Собчик (ДМВ) є оптимально зручним

інструментом для повноцінного вивчення структури міжособистісних і внутрішньо особистісних відносин, а також певних визначених індивідуально-типологічних аспектів, які лежать в основі поведінкового патерну [10].

Методика САТ дозволяє вимірювати цінності і поведінку, пов'язані з самоактуалізацією. Структура опитувальника була запропонована Е. Шострома для методики "Personal Orientation Inventory" (POI). Базовими є шкали «Компетентність у часі» і «Підтримка». Дванадцять додаткових шкал складають шість блоків по дві в кожному. Кожен пункт тесту входить в одну або більше додаткових шкал і зазвичай в одну базову. З даних шкал ключове значення для нашої роботи мала шкала «Креативність», що акцентує увагу саме на рівні творчої спрямованості особистості. Варто відзначити, що шкали «Пізнавальна потреба» і «Креативність» складають блок ставлення до пізнання. Вони не мають аналогів в POI і були включені в САТ за результатами експертного опитування під час створення методики, а також у зв'язку з деякими загальнотеоретичними міркуваннями. В цьому разі йдеться передусім про те, що в тест було необхідно ввести блок показників, що діагностують рівень творчої спрямованості особистості як одного з концептуально важливих елементів феномена самоактуалізації.

М. Рокич розглядав цінності як різновид стійкого переконання, що якась мета або спосіб існування краще, ніж інший. Автор теорії розрізняє два класи цінностей – термінальні й інструментальні. Термінальні цінності визначено як переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування (наприклад, щасливе сімейне життя, мир у всьому світі) з особистого і суспільного поглядів варто того,

щоб до неї прагнути; інструментальні цінності – як переконання в тому, що якийсь образ дій (наприклад, чесність, раціоналізм) є з особистого і суспільного погляду кращим у будь-яких ситуаціях. По суті, розмежування термінальних і інструментальних цінностей формує вже досить традиційне розрізнення цінностей-цілей і цінностей-засобів. Також методика дослідження рівня стресостійкості і методика дослідження моральної стійкості.

На рис. 1 відображено домінуючі дані за шкалами в нашій вибірці студентів-психологів і моряків.

У групі досліджуваних моряків домінуючими є наступні шкали: владно-лідуючий та відповідально-великодушний типи міжособистісних відносин. Домінуючими термінальними цінностями у моряків є: цінність здоров'я, матеріально забезпечене життя, краса природи і мистецтва, а домінуючими інструментальними цінностями виступили: життєрадісність, незалежність, чесність. З огляду на отримані дані виявлено, що у студентів-моряків переважають такі шкали, як орієнтація в часі, підтримка, ціннісні орієнтації і самоповага [7].

З огляду на отримані дані ми можемо допустити, що у групі досліджуваних моряків домінують такі характерологічні та поведінкові властивості, які відрізняють їх від іншої групи: нетерпимість до критики та переоцінка власних можливостей, дидактичний стиль висловлювань, імперативна потреба командувати іншими, риси деспотизму та високий рівень домагань, індивідуальність, імпульсивність, відокремленість, неконформність, спонтанність, експансивність, такі властивості нервової системи, як динамічність нервових

Рис. 1. Порівняльні дані домінуючих шкал по групах вибірки психологи і моряки

процесів у разі збудження, надчутливість до критичних зауважень на свою адресу. Також ми можемо допустити, що в цій групі домінують такі ціннісні спрямованості, як прагнення до матеріально забезпеченого майбутнього, розваги, а також здорове тіло. Отримані дані з методики на рівень стресостійкості і моральної стійкості особистості свідчать, що у вибірці моряків переважає високий рівень стресостійкості, а так само високий рівень моральної стійкості. Так, студенти-моряки орієнтовані на позитивне мислення і ставлення до життя, схильні до щирих відносин, а також проявляють чесність стосовно оточуючих, так само віддають перевагу незалежному стилю поведінки. Результати методики САТ свідчать про здатність жити теперішнім, незалежність цінностей і поведінки суб'єкта від впливу ззовні, здатність людини цінувати свої переваги, позитивні риси характеру, а так само поважати себе за них [6].

Так, у групі психологів домінують покірно-сором'язливий та відповідально-великодушний типи. Домінуючими термінальними цінностями у психологів виступають: творчість, щастя інших, свобода, розвиток і любов, також переважають такі інструментальні цінності, як вихованість, незалежність і терпимість. Моральна стійкість знаходиться на середньому рівні, також висока стресостійкість. Переважають такі шкали, як гнучкість поведінки, спонтанність, самоприйняття, контактність, а також пізнавальні потреби [7].

Таким чином, у групі психологів домінують такі поведінкові та характерологічні властивості, які значно відрізняють їх від групи моряків, а саме: перевага болісно-сором'язливих інтровертних, пасивних, вельми педантичних у питаннях моралі і совісті, покірних, невпевнених у собі, з підвищеною схильністю до рефлексії, з помітною перевагою мотивації уникнення неуспіху і низькою мотивацією досягнення, зниженою самооцінкою. Пріоритетними є інші спрямованості, які відрізняють їх від групи моряків. Так, у психологів у пріоритеті творча спрямованість особистості, щасливе життя оточуючих їх людей, свобода у всіх її проявах, а так само особистісний розвиток і любов до оточуючих і себе. Щодо інструментальних цінностей, то в цій групі переважає стиль поведінки з соціально бажаними манерами, терпимість у різних ситуаціях, а також прояв незалежності у взаєминах загалом. Моральна стійкість знаходиться на середньому рівні, що може свідчити про нестійкість ціннісних орієнтацій особистості, але при цьому виражена висока стресостійкість. Результати САТ свідчать про гнучкість досліджуваних у реалізації цілей у взаємодії з оточуючими людьми, про здатність швидко і адекватно реагувати на мінливі ситуації, можливість спонтанно і без-

посередньо виражати свої почуття, прийняття особистістю себе такою, яка вона є, незалежно від оцінки своїх чеснот і недоліків, вираженість у людини прагнення до набуття знань про навколишній світ [6].

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, ми можемо констатувати той факт, що досліджувані в групах відрізняються один від одного за вищевказаними ціннісними детермінантами особистості і поведінковими особливостями. Показники свідчать про те, що групи випробовуваних відрізняються за типами міжособистісних відносин, за сприйняттям інструментальних та термінальних цінностей, за стресостійкістю, моральною стійкістю і засобами самоактуалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балл Г.А. Психологические трудности реализации этических составляющих смысла жизни. Психологические проблемы смысла жизни и акме: Электронный сборник материалов XVII симпозиума / Под ред. Г.А. Вайзер, Н.В. Кисельниковой, Т.А. Поповой. Москва : ФГНУ «Психологический Институт РАО», 2012. С. 58–60.
2. Балл Г.А. Раціогуманістична орієнтація в аналізі взаємозв'язку добра і зла в соціальній поведінці. Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. праць. Вип. 2. Київ ; Полтава, 2011. С. 22–34.
3. Васильева О.С. Экспериментальное исследование внутренней картины здоровья в юношеском возрасте. *Известия Южного федерального университета. Технические науки.* №14. Том 69. 2006. С. 316–324.
4. Калугин А.Ю. Смыслообразующая активность субъекта и типов ценностной направленности личности. *Вестник пермского университета.* 2014. № 4. С. 46–51.
5. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций. Москва, 1992. С. 17.
6. Макарова І.В. Особливості ціннісних орієнтацій студентів різних фахів. *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали п'ятнадцятої міжнародної науково-практичної конференції.* 2020. С. 127–129.
7. Макарова І.В. Емпіричне дослідження особливостей міжособистісних відносин студентів різних напрямків навчання. *Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний, та соціальний виміри.* 2020. С. 142–145.
8. Мухина В.С. Механизмы формирования ценностных ориентаций и социальной активности личности. Москва : МГПИ, 1985. С. 4–7.
9. Собчик Л.Н. Диагностика межличностных отношений. Модифицированный вариант интерперсональной диагностики Т. Лири. Методическое руководство. Москва : Московский кадровый центр при Главном управлении по труду и социальным вопросам Мосгорисполкома. Консультационная фирма, 1990.
10. Собчик Л.Н. Диагностика межличностных отношений. Практическое руководство к традиционному и компьютерному вариантам теста. Боргес, 2010. 52 с.